

0 7 0 1

A Magyar Hírlap hétfői melléklete
2017. július 1.
Szerkesztette: Petán Péter
Művészeti vezető: Salát Zalán Péter

V a d v i z e k e n

Berzsenyi Dániel: A magyarokhoz

*Forr a világ bús tengere, ó magyar!
Ádáz Erynnis lelke uralkodik,
S a föld lakóit vérbe mártott
Tőre dühös viadalra készti.*

*Egy nap lerontá Prusszia trónusát,
A balti partot s Ádria öbleit
Vér festi, s a Cordillerákat
S Haemusokat zivatar borítja.*

*Fegyvert kiáltnak Baktra vidékei,
A Dardanellák bércei dörögnek,
A népek érckorláti dőlnek,
S a zabolák s kötelek szakadnak.*

*Te Títusoddal hajdani őseid
Várába gyűltél, hogy lebegő hajónk
A bölcs tanács s kormány figyelmén
Állni-tudó legyen a habok közt.*

*Ébreszd fel alvó nemzeti lelkedet!
Ordítson orkán, jöjjön ezer veszély,
Nem félek. A kürt harsogását,
A nyihogó paripák szökését*

*Bátran vigyázom. Nem sokaság, hanem
Lélek s szabad nép tesz csuda dolgokat.
Ez tette Rómát föld urává,
Ez Marathont s Budavárt híressé.*

(1807)

A kegyelet adója

Egy dédapa keze nyoma

Az ötlet a neves kőszegi gyógyszerész-család Németsországban élő leszármazottja, Küttel István Miklós közgazdász-mérnök fejében született meg. (Tavaly volt háromszáz éve annak, hogy 1716-ban a Küttel dinasztia ősei aláírták azt a szerződést, amellyel a kőszegi Fekete Szerecseny patika – hazánk legrégebbi gyógyszertára – a birtokukba jutott, és 1950-ig, az államosításig a tulajdonukban volt.)

Amikor Küttel István Miklós Temesváron járt, felkereste a város román polgármesterét, Gheorghe Ciuhandut, és előadta neki a kérését: emléktáblát szeretne állíttatni dédapjának, Küttel Károlynak, aki 1859 és 1872

között kétszer viselte a polgármesteri tisztséget. Temesvár a Bánság legnagyobb városa, a romániai települések között a negyedik. Várát olyan helyre építették, a Tisza síkságának délkeleti részére, ahol a Temes és a Béga folyók összefolyásai és szerteágazó erei, vadvizei és mocsarai szinte megközelíthetetlené tették. Ebben állt a középkori Temesvár erőssége. Fontos stratégiai helyzetéből eredően számos, európai mércével is mérhető történelmi esemény színhelye volt. Vezéregyéniségei és kormányzói között voltak csehek, olaszok, franciák és spanyolok. Kevés város van a kontinensen, amelynek ennyire összeurópai tör-

ténelme volna. És ne feledjük, hogy 1989-ben innen indult ki a romániai forradalom, amely megdöntötte a kommunista diktatúrát.

Ennek a történelmi városnak volt a polgármestere az 1818-ban Kőszegen született Küttel Károly. Édesapja, Küttel István II. (1782-1826) – a dinasztia tagjaként – a város gyógyszerésze volt, aki váratlanul, negyvennégy éves korában elhunyt. Elsőszülött fiát – immár a negyedik generációban –, Károlyt illette volna meg a jogfolytonosság a patika élén, ő azonban a jogi pályát választotta. Így került Pestre, ahol 1840-ben elvégezte az egyetemet. Nagybátyja, Küttel János sebészorvosként dol-

gozott, az övé volt az a ház a pesti Belvárosban, a Hal téren (ma Március 15. tér), amely a középkori városkép és főtér egyik jellegzettségének számított az 1898-as lebontásáig. A közelében lévő Belvárosi templomnak megkegyelmeztek.

A diploma megszerzése után Küttel Károly a temesvári Városházán jogászként kezdett dolgozni, 1848-ban városi tanácstag lett. A szabadságharc 1849 tavaszán érte el a várost. Az erődítményben –, amelynek egyes részei ma is állnak – osztrák helyőrség állomásozott.

Egy dédapa keze nyoma

**Kúttel Károly kétszer viselte Temesvár
polgármesteri tisztségét**
Forrás: A család archívuma

Áll egy magyar kisfiú Küttel Károly mellszobra előtt, és azt kérdezi az édesapjától: „Papa, ez lenne a halhatatlanság?”

Folytatás az I. oldalról

Bem csapatai 1849. április végétől augusztus elejéig ostromolták az erődítményt – sikertelenül. Érdekesség, hogy 1849. május 3-án a honvéd-tábornagy a temesvári főhadiszállásán léptette elő honvéd őrnaggyá Petőfit. A világosi fegyverletétellel egy időre megpecsételődött Temesvár és a megye sorsa. Még az ostrom alatt megtiltotta a helyőrség parancsnoka, hogy a város és az egyház vezetői elhagyják az erődítményt. Ennek dacára többen elmenekültek, köztük Küttel Károly is.

A császári udvar 1849 őszén létrehozta a Szerb Vajdaság és Temesi Bánság elnevezésű koronatarományt, amelyet 1860-ban felosztottak és a Bánságot visszacsatolták Magyarországhoz. Küttel Károly közben visszatért Buziásról és városi tanácstagként folytatta munkáját. Az első szabad választáson, 1859-ben polgármesteri feladattal bízták meg. Ez az időszak 1861-ig tartott, majd 1867-ben, a kiegyezés évében – 1872-ig – nagy szavazattöbbséggel ismét ő lett a polgármester.

Nagy munkába kezdett. Kiemelkedő alkotása a lóvasút létesítése volt 1869-ben, amely a tizenharmadik volt a világon. Egyéb települések mellett lóvasúttal közlekedtek a polgárok ekkor már New Yorkban, Londonban, Párizsban, Berlinben, Pesten és Budán. A temesvári lóvasút 6,6 kilométeres távon kötötte össze a Belvárost a Józsefvárossal és a majorságokkal, s 1899-ig, a villamosvasút bevezetéséig szolgált az intézmény a temesvári lakosságot.

Küttel Károly érdemei között tartjuk számon a Magyar Állami Főreáliskola létesítését is. Az első négy osztály diákjai 1872-ben kezdhették el tanulmányaikat. Nikolaus Lenau Líceumként ma német nyelvű intézet működik a falai között. A Gh. Lazar utcai (egykori Szerb utcai) líceum kapubejárójának bal oldalán a következő magyar nyelvű emléktábla olvasható:

„Itt állott az 1761. évben épült szerb városház, mely 1782 év óta, midőn Temesvár a szabad királyi városok sorába lépett és a külön »rác magisztratus« megszűnt, más közczélokra használtatott, míg 1794. évben a város által színházzá és vigarda épületté átdomíttatván, 1784. évig a német színészet állandó hajlékúal szolgált. Időközben 1870 évben boldog emlékü b. Eötvös József vallás és közoktatási magy. kir. Minister és Küttel Károly e város akkori érdemdús polgármestere kezdeményezése folytán Temesvárott magyar állami főreáltanoda létesítetett, mely intézetnek e történelmi telken 1878/9 évben jelen épület emelve lön.”

Küttel Károly utolsó intézkedései közül kiemelkedik a Temesvári Színház, Vigadó és Szálloda Társaság megalapítása, amelyről a Temeswarer Zwitung azt írta, hogy „ezzel a lakosság nyomatékos szükséglete lesz kielégítve”. Az építkezési költségekben vagyónak jelentős részével vett részt. I. Ferenc József császár és király 1872-ben Temesváron járt. Küttel Károly kalauzolta körbe az ural-

kodót az építkezések helyszínein. A király hozzájárult a Ferenc József Színház és a Rudolf trónörökös Vigadó elnevezésekhez. Az épületek 1875-re készültek el. Kezdetben a színházban csak magyar társulatok léptek fel.

Küttel Károly 1875. május 15-én halt meg agyvérzésben. A temesvári újság 1875. május 18-i számában a következőket írta:

„Küttel Károly, városunk e tiszta jellemű és feddhetetlen életű polgárának temetése vasárnap délután 4 órakor szokatlan díszszel és nagyszámu résztvevők megjelenése mellett ment végbe. Városunk minden rangú és rendű képviselői jöttek leróni a kegyelet adóját aziránt, kit a kegyetlen sors oly váratlanul ragadt ki körünkből. Az egyházi szertartást nt. Kramár Béla helv. hitv. lelkész úr végezte, a temetkezési szertartást az »Entreprise des pompes funebres« rendezte, melynek hatfogatú diszkocsiján vitetett ki a halott az örök nyugalom helyére. Két zenekar felváltva játszott a gyászindulókat, melynek szomorú hangjai mellett indult meg a hosszú menet.”

Ezután a lap sorra veszi, hogy a város neves személyisége közül kik vettek részt a temetésen. A sorok így fejeződnek be: „...a gyászkocsit a városi tüzoltók egyenruhába öltözve környezték. Kiérve a temetőhöz, annak kapujától az ügyvédi kar tagjai vitték a koporsót egész a sírig, hol nt. Kramár Béla lelkész úr forró imája mellett vettünk búcsut a drága halottól. És most még egyszer: nyugodjanak békében poraid, emléked örökké köztünk leend!”

*

Küttel István Miklós, a Németországban élő közgazdász-mérnök emlékezik:

– Temesváron jártunk 2004-ben unokatestvéremmel, Küttel Péterrel, aki Baján orvos, azzal a céllal, hogy dédapánk keze nyomát felleljük. Ismerőseink révén bejutottunk Gheorghie Ciuhandu polgármesterhez. Előadtuk neki a kérésünket, hogy emléktáblát szeretnénk állíttatni dédapánknak, az egykori Küttel téren, amely ma Andrei Mocioni, azaz Mocsonyi tér, de csak Küttel térnek emlegetik. Ekkor már díszelgett a Nikolas Lenau Líceum falán a rá is emlékeztető tábla.

Küttel István Miklós elmondta, hogy a polgármester kedvesen fogadta és művelt, európeér férfi benyomását keltette. Az első pillanattól kezdve támogatta az ötletüket, és kijelentette, hogy a döntést a városi tanács elé viszi. Nem telt bele két év, amikor 2006. október 26-án méltó ünnepség keretében avatták fel a román, magyar és német nyelvű emléktáblát. Ez áll rajta:

„Dr. Karl Küttel Károly (1818–1875) Temesvár polgármestere volt 1859–61 és 1867–72 között. Jelentős mértékben hozzájárult a város fejlesztéséhez (lóvasút, színház, szálloda, városi vigadó, főreáliskola építése, sétaterek létesítése stb.)”

Újabb elismerés kapott 2009-ben Küttel Károly polgármester által, hogy a Temes-

vár központi parkjában létesített Személyiségek sétányán elsőként került be a város neves polgárai közé. A hosszúkás talapzaton – évről évre bővítve – ma már huszonnégy neves személy mellszobra áll, s köztük jelenleg hét magyaré.

*

Lássuk őket sorjában.

Két éve avatták fel Károly Róbert (1288–1342) Anjou-házi uralkodó mellszobrát, akit a belső harcok kényszerítettek arra, hogy ne Székesfehérváron, Esztergomban vagy Budán rendezze be udvarát, hanem egy ideig (1315 és 1323 között) Temesvárról irányítsa az országot. Érdemének tekinthetjük, hogy az Árpád-ház kihalását követő trónviszályok után stabilizálni tudta a helyzetet, és erős országot adott át a trónon őt követő Nagy Lajos királynak.

Temesvár volt a székhelye Hunyadi János kormányzóinak (1407–1456) és családjának 1446 és 1458 között. Hunyadi az ország leggazdagabb földesurainak egyike volt, kiemelkedő hadvezér, több déli vármegye vezetője, erdélyi vajda. Az Oszmán Birodalom ellen vezetett, többnyire sikeres hadjáratainak és a királyság védelmében vállalt hősi szerepének tudható be, hogy az utókortól kiérdemelte a törökverő melléknevet.

A város másik magyar polgármestere a szintén jogász végzettségű Török János (1843–1892) volt. Hivatali ideje 1876 és 1885 közé esett. Később Budapest államrendőrségének főkapitánya lett. Sokat tett a Belváros és a külvárosok közti közlekedés megjavításáért, nagy gondot fordított a köztisztaságra, védgátakat és vasszerkezetű hidakat emeltetett, népkonyhákat, árvaházakat és nyugdíjalapot létesített, mind a lakóházak egyes részeibe, mind az utcákra bevezettette a villanyvilágítást – elsőként Európában. A szegedi árvíz idején (1879) jelentős támogatásban részesítette a Tisza-parti településeket, amelyek újjáépítésében kiemelkedő szerepet vállalt.

A harmadik polgármester, akit megtalálunk a Személyiségek sétányán, Telbisz Károly (1854–1914). Beiktatásával a Bánság fővárosa történetének legtündökletesebb korszaka következett be. Telbisz Károly ugyanis nagy koncepciójú, széles látókörű, rendkívül tevékeny, hosszabb távlatokra tekintő és tervező városgazdának bizonyult. Polgármesteri ténykedésének csaknem három évtizede alatt gyárak, ipartelepek egész sorát alapították és állították üzembe, amely valójában a 19. és a 20. század fordulóján vált az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legrangosabb, legerősebb és legdinamikusabb fejlődő, méltán „Magyar Manchesternek” titulált ipari központjává.

A korábban üzembe állított lóvasutat 1899-ben váltotta fel a villamos, amely megkönnyítette, gyorsabbá és kényelmesebbé tette a városi közszállítást, a vonalait pedig évről évre bővítették, hosszabbították. A Béga folyóra vízi erőművet építtetett, új mederbe tereltet-

te a várost átszelő csatornát, amely fölé hidakat vezetett. Szorgalmazására és irányításával fektették le a város ivóvíz-rendszerét és szennyvízcsatorna-hálózatát.

Amikor meghalt, a város összes harangját megkondították az emlékezetére. „Telbisz Károly neve, nagy szellemének emléke élni fog Temesvár történelmében időtlen időkig” – írta a Dél-magyarországi Közlöny.

Ormós Zsigmond (1813–1894) a temesvári piarista gimnáziumba járt, és ebbe a városba került vissza joggyakornoknak. Korábban Nagyváradon kötött barátságot Lovassy Lászlóval, az országgyűlési ifjak nagy tehetségű vezetőjével. Ma már regények, művészettörténeti, történelmi tanulmányok, újságcikkek szerzőjeként ismert. A művészettörténeti írás terén elért eredményeiért Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai sorába emelte. Az esztétikában, a művészetekben jártas embert becsülte benne Arany János is, akivel több levelet váltott. Temes vármegye főispánja volt 1871-ben.

Végül pedig Bartók Béla (1881–1945) is Temes megye szülöttje volt. Innen indult nagy ívű pályafutása zongoraműveinek első hangversenyével, amelyet szülővárosában, a Temesvár közeli Nagyszentmiklóson tartott 1903. április 13-án. Utolsó temesvári hangversenyére 1936. május 2-án került sor, Zathureczky Ede hegedűművész társaságában. Egyik rokona így emlékezett rá: „Találkoztam Bartókkal. Galambósz fején, szép kékszürke szemén kívül megragadott egyszerűsége. Közvetlen és rokonszenves volt. Emlékezett rokoni kapcsolatainkra, bár csak a hangverseny szünetében beszélgettünk.” A temesvári fellépés után még tárgyaltak Bartókkal arról, hogy fellépjen Romániában, de ez az újabb élmény csak álom maradt barátai számára.

Amikor 2015-ben Károly Róbert mellszobrát felavatták, Nicolae Robu polgármester kijelentette: „Temesvár olyan város, ahol az emberek etnikai vagy vallási sajátosságoktól függetlenül harmóniában élnek”. Ez a mondat is rávilágít arra, hogy miért állhat hét magyar híresség szobra a központi parkban tizenöt másik mellett. A tervekben pedig az szerepel, hogy szobrot kap majd ugyanitt Dózsa György és Bolyai János is.

*

Aki Erdélyben jár, tudja, hogy milyen szomorú sorsuk van az egykori magyar épületeknek és emléktábláknak. Elég csak a Wesselényiek fészke, Zsibóra gondolni, ahol enyészetté válnak a csodálatos termek. Éppen ezért jó arra gondolni, hogy Temesváron megbecsüljük azokat a magyarokat, akik sokat tettek a város fejlődéséért.

Áll egy magyar kisfiú Küttel Károly mellszobra előtt, és azt kérdezi az édesapjától: „Papa, ez lenne a halhatatlanság?”

Kő András

Jelentős mértékben hozzájárult a város fejlesztéséhez (lóvasút, színház, szálloda, városi vigadó, főreáliskola építése).

Körösi Sándor asztalosmester (a padon ülő sorban balról a harmadik) és népes munkásbrigádja 1935-ben
A szerző archívumából

Képirás (59.)

„A különböző megmunkáló szerszámok, úgymint kalapácsok, reszelők, fogók, állványos és kézi fúrók, menetes orsók, leszorítók, finomabb és durvább bárdok darabonként nem sokba kerültek, de mivel ezekből bizony sok kellett, sőt némelyik egyenesen fogyóeszköznek számított, egyben tekintélyes értéket képviseltek.”

Lehetett ezzel is jól keresni

A harmincas évek közepén a sok alkalmazott egyértelműen a vállalkozás jólétét szemléltette. Mint látható, Körösi Sándor asztalosmester igen népes munkásbrigádokat foglalkoztatott látott el így keresettel. Azt, hogy merre, a fővárosban, netán vidéken állt a hajdani műhely, ma már nehéz lenne kinyomozni, s ugyancsak nem sejtendő, hogy a cég mit gyártott. Talán nem állunk messze a tényektől ha feltesszük, Körösi Sándor és csapata valamit nagy tömegben és olcsón készített, hiszen ennyi asztalos és segéd egy kisebb település lakosságának összes bútorigényét letudhatná három-négy esztendő alatt. Persze joggal vetődik föl a kérdés, mennyit vihettek haza ezek a férfiak fizetéként? Konkrét adatot asztalosokról hirtelen nem leltünk, de például Deli Pál kalapos 36 960, míg Hobinka Ferenc hentes 31 848 pengőt tehetett zsebre esztendőnként. A segéd-ek – ha futott a szekér – évente hazavihettek olyan két-három ezer, a precízebb szakmunkások minimum három-ötezer pengőt. A havi kétszáz pengő fix amúgy az a határ, ahol az ember már csöppet ugrálhatott s néhanapján megengedhetett magának valami csekély szórakozást.

És ha már a hasznoknál s azok tartalmánál járunk, érdemes más foglalkozási ágak és polgárok számaikat is megidézni. Így Abonyi Ödön bukméker évi 84 265, Csillag Tibor vegyész-mérnök 93 340, míg Fenyő Miksa, a Gyáriparosok Országos Szövetségének egykori elnöke 93 855 pengő hasznot könyvelhetett el 1939-ben. A tisztességesen keresők közé vehetjük Baranits Tivadar hírlapíró, 22 850, Clausz József főkertész, 36 569 és Csörgits Lajos vendéglőst 40 756 pengő éves bevételével.

Visszakanyarodva a fotón szemléltető asztaloshoz, talán nem csak sok ember, hanem számos gép fölött is diszponált.

Egy sima kézigyalu kettő-tíz, egy faeszterga másfél-kétezer pengőt ért, míg egy golyósprés kijött ötvenből. A különböző szerszámok, úgymint kalapácsok, reszelők, fogók, fúrók, menetes orsók, leszorítók, finomabb és durvább bárdok darabonként nem sokba kerültek, de mivel ezekből bizony sok kellett, sőt némelyik egyenesen fogyóeszköznek számított, egyben tekintélyes értéket képviseltek. A villany a mából nézve relatíve olcsónak nevezhető, így a gyár- és üzembirtokosoknak anyagi érdekeltységük fűződött a gépesítés fokozásához.

A kontraszt végett érdemes felidézni, a harmincas években egy kevésbé használt előkelő, nyolchengeres csukott Pontiac autóért négyezer-négyszáz, míg egy kétéves, amerikai exportból származó oldalkocsis Indian motorért hatszáz pengőt kértek a kereskedők. A drágább modellek közül érdemes megemlíteni a Praga gyártmányú nyitott cabriót, amelyért tizenkétezer pengőt kellett letenni az asztalra, míg a teherautók a hordképesség függvényében három- és kilencezer pengő között mozogtak. Utóbbi – ha Körösiék követték a korszellemet – akár e cégnél is akadhatott, hiszen az árut valahogy ki kellett fuvarozni a megrendelőhöz. Mivel a sofőrség a harmincas években valóban úri foglalkozásnak minősült, a három nyakendős férfi közül az egyik talán e szakmát űzhette.

Az ipari termeléssel foglalkozó vállalatok akkoriban igyekeztek saját műhelyt szerezni. Ez érthető, ha tudjuk, hogy a bérlést akkoriban is kidobott pénznek tekintették a polgárok. Ennyi embert nem lehet ötven négyzetméteren elhelyezni és foglalkoztatni, s akkor még szót sem ejtettünk a faraktárról. Ez borítékolhatóan tekintélyes helyet foglalhatott el, így a Körösi família talán egy egész saroktelket birtokolhatott.

Jogos a kérdés, mibe került anno egy ingatlan?

„Fentről lefelé” haladva egy Balaton mellett álló kilencszobás villát kétszázötvenezer pengőért lehetett megvenni, de Budapesten már tíz-tizenhatezer pengőért is tudtunk volna kisebb lakásokat szerezni. Az akkor is előkelőnek számító Rózsadombon negyven- és hetvenezer pengő között mozogtak az árak. Ha valaki egyszobás, berendezett albérletet vett ki, évente háromszáz és hatszáz pengő között fizetett érte. Az ipari célú ingatlanok árát nagyban drágította, ha azok vasúti csatlakozással is bírtak, míg egy közepes műhelyépülethez akár három-hatezer pengő között hozzájuthattunk.

Zárásként pedig érdemes megjegyezni, a Horthy-korral kapcsolatban régi sztereotípiaként él, hogy a köztisztviselői pályán a gyengébb nem fizetése alig fele, harmada volt a férfiakénak. Pedig – a Magyar Királyi Statisztikai Hivatal adatai alapján – Budapesten és környékén az iparban és a kereskedelemben alkalmazott női és férfi tisztviselők díjazása sokáig nem tért el lényegesen egymástól. Amennyiben az 1928-as esztendő adatait száz százaléknak vesszük, úgy 1929-ben például pontosan egyforma, 98,9-98,9 százalékos volt az arány. Egy évre rá a nőknél 108,1 míg az erősebb nemnél 106,2 százalékos volt az index. A mutató egyébként 1940-ig nem nagyon, legfeljebb 3,1 százalékos erejéig vált el egymástól az urak javára. Az első magas kitérést 1941-ben regisztrálták – ekkor a férfiak 99,4, míg a nők 89 százalékos indexen álltak – de az olló a háború miatt nyílt ki, ami mindennek nevezhető, csak természetes állapotnak nem.

Lázin Miklós András

0 7 0 1